

GEENITEKNIKKAA ELINTARVIKETUOTANNOSSA KANNATETAAN JA VASTUSTETAAN ERI PERUSTEIN

Geenitekniikalla muunnetuista elintarvikkeista on viime vuosina keskusteltu vilkkaasti. Kuluttajien epäilevän asenteen on usein nähty johtuvan tietämättömyydestä ja median kielteisyydestä. Kaikki kuluttajat eivät kuitenkaan suhtaudu geenitekniikkaan kielteisesti. Myöskään yksin julkisen keskustelun piirteet ja tiedonpuute eivät selitä mielipide-eroja. Erot johtuvat erilaisista käsityksistä geenitekniikan perusluonteesta, siihen liittyvistä riskeistä, hyödyistä ja geenitekniikan luonnollisuudesta. Tiedot ilmenevät Kuluttajatutkimuskeskuksessa valmistuneesta tutkimuksesta "Riski vai tulevaisuuden lupaus? Geenitekniikkaa elintarviketuotannossa koskevat käsitykset ja julkinen keskustelu".

Tutkimuksessa tarkasteltiin geenitekniikkaa elintarviketuotannossa koskevaa julkista keskustelua sekä kuluttajien, kaupan ja valmistajien käsityksiä aiheesta. Julkisen keskustelun analyysissä aineistona olivat viidessä kotimaisessa sanomalehdessä vuonna 1997 julkaistut tutkimusaihetta käsittelevät artikkelit. Tuoteketjun osapuolten näkemysten tarkastelussa menetelmänä käytettiin ryhmäkeskusteluja ja haastatteluja. Tutkimuksessa selvitettiin laadullisiin menetelmin myönteisen ja kielteisen suhtautumistavan taustoja.

Myönteisessä ja kielteisessä suhtautumisessa erilaiset lähtökohdat

Tärkeä myönteistä ja kielteistä asennoitumista jäsentävä tekijä on näkemys geenitekniikan *perusluonteesta*: onko geenitekniikka perinteisen jalostuksen jatketta vai siitä poikkeava, täysin uudenlainen teknologia. Edellinen näkemys liittyy myönteiseen, jälkimmäinen kielteiseen ajattelutapaan.

Näkemys geenitekniikan perusluonteesta ja käsitykset geenitekniikan *riskeistä* liittyvät yhteen. Myönteisesti ajattelevien käsityksissä geenitekniikan riskit eivät poikkea niistä riskeistä, joita yleinen teknologinen kehitys tuo mukanaan. Tämän näkemyksen mukaan mahdolliset riskit ovat pieniä ja riskinarvioinnin menetelmin ennakoitavissa ja hallittavissa. Kielteiseen ajattelutapaan liittyy käsitys geenitekniikan tuntemattomista ja hallitsemattomista uhkista, joiden ennakoimiseen olemassa olevat riskinarvioinnin menetelmät eivät riitä. Ero näkyy myös siinä, mihin geenitekniikan riskejä verrataan. Myönteinen suhtautumistapa suhteellistaa ja arkipäiväistää riskit. Niitä verrataan esimerkiksi elämäntapojen tai liikenteen riskeihin. Kielteisessä suhtautumisessa vertauskuviksi muodostuvat ihmisen oman hallinnan ulkopuolella olevien riskialttiiden teknologioiden, kuten ydinteknologian uhkakuvat. Riskien *hyväksyttävyyden* on tärkeä erottava tekijä myönteisesti ja kielteisesti suhtautuvien välillä.

Kielteisessä suhtautumisessa korostuu riskien ohella ajatus geenitekniikan *luonnottomuudesta*, joka koskee joko tekniikkaa itseään tai sen avulla tuotettuja elintarvikkeita. Sen sijaan myönteisesti suhtautuvat korostavat geenitekniikan *hyötyjä*. Vastustajat puolestaan pitävät hyötyjä vähäisinä ja vaativat geenitekniikalta merkittäviä, yhteistä hyvää tuottavia etuja.

Myönteiseen ja kielteiseen suhtautumiseen liittyy myös hyötyjen ja haittojen arvioiminen erilaisella aikajänteellä. Kannattajat arvioivat hyötyjä suhteessa tulevaisuudenodotuksiin ja riskejä suhteessa tähänastiseen kehitykseen. Epäillijät puolestaan arvioivat hyötyjä lähtökohtana nykyiset sovellukset, joiden hyödyt arvioidaan vähäisiksi, kun taas riskit saavat laajoja tulevaisuuteen yltyviä merkityksiä. Kannattajille on ominaista tuotelähtöinen ja arkipäiväistävä, vastustajille teknologialähtöinen ja eettisiä kysymyksiä pohtiva periaatteellistava ajattelutapa.

Kuluttajat, kauppa ja valmistajat suhtautuvat geenitekniikkaan elintarviketuotannossa eri tavalla. Kielteinen suhtautumistapa on ominainen kuluttajille, ja vastaavasti myönteinen kaupan ja valmistajien edustajille. Silti myös kuluttajissa on geenitekniikkaa kannattavia. Suhtautumistapoihin liittyvät perustelut ovat hyvin samanlaisia riippumatta siitä, mistä toimijasta on kyse.

Lehdistökirjoittelussa kriittinen painotus

Geenitekniikkaa ja elintarvikkeita käsittelevä lehdistökirjoittelu oli vuonna 1997 melko kriittistä. Kriittikki kohdistui kuitenkin varsin rajattuihin kysymyksiin. Esillä olivat pääasiassa terveys- ja ympäristöriskit, joita myös geenitekniikkaan myönteisesti suhtautuvat pitävät varteenotettavina huolenaiheina. Sen sijaan monet

kielteiselle suhtautumistavalle tärkeät näkökohdat, kuten eettiset kysymykset ja geenitekniikan yhteiskunnalliset seurausvaikutukset jäivät vähemmälle huomiolle.

Vuosi 1997 poikkeaa siitä varsin myönteisestä tavasta, jolla suomalainen media on yleensä käsitellyt bio- ja geenitekniikkaa. Kriittisen reaktion käynnisti uutinen, jonka mukaan maahan oli tuotu mahdollisesti gm-soijaa sisältävä raaka-ainelasti. Muita keskustelua herättäneitä kysymyksiä olivat gm-elintarvikkeita koskevat merkintäsäännökset sekä muutaman EU-maan tekemä päätös kieltää gm-maissi. Näistä teemoista syntyneissä kiistoissa vastakkain olivat yhtäältä 'kriitikot' ja toisaalta 'teollisuus' sekä 'päättäjät'. Kriitikot pyrkivät vetoamaan teollisuuteen ja päättäjiin geenitekniikan käytön rajoittamiseksi ja sen sääntelyn vahvistamiseksi sekä haastamaan nämä keskusteluun. Lehtikirjoittelun perusteella kritiikin kohteet eivät kuitenkaan ottaneet haastetta vastaan. Uuselintarvikeasetuksen voimaantulon jälkeen toukokuussa julkinen keskustelu tasaantui. Palattiin perinteisempään linjaan lyhyen kriittisen vaiheen jälkeen.

Myönteisessä ja kielteisessä suhtautumisessa myös erilainen käsitys julkisuudesta

Geenitekniikasta käydyn julkisen keskustelun luonnetta selittävät ne mediaa koskevat käsitykset, jotka tulivat esiin ryhmäkeskusteluissa ja haastatteluissa. *Geenitekniikkaan myönteisesti suhtautuvat* katsovat sitä käsittelevän uutisoinnin olevan kielteisellä tavalla väritynyttä. Median nähdään ruokkivan kansalaisten pelkoja ja olevan näin geenitekniikkaa koskevan kielteisen kansalaismielipiteen takana. Tämän vuoksi kannattajat pitävät tärkeänä korostetun asiallista ja rauhoittavaa esiintymistä julkisuudessa. *Geenitekniikkaan kriittisesti suhtautuvien* mielestä julkisuuden tehtävä on tarjota kansalaisille aineksia uuden teknologian itsenäiseen arvioimiseen. Tämän vuoksi erilaisten, räväköidenkin näkemysten esittäminen katsotaan tärkeäksi. Ongelmana pidetään sitä, että monet tärkeät geenitekniikasta päättävät tahot eivät näytä olevan halukkaita osallistumaan keskusteluun.

Myös julkisuutta koskevista käsityksistä seuraavat toimintamallit ovat vastakkaisia. Myönteisesti suhtautuvat korostavat asiantuntijuutta ja tiedottamista sekä välttävät ottamasta kantaa kriitikoiden esittämiin näkemyksiin. Kriitikot kokevat tämän keskustelun kaihtamisena ja pyrkivät entistä voimakkaammin käynnistämään mielipiteenvaihtoa. Siten toimintamallit vahvistavat toisiaan ja ehkäisevät osaltaan vuoropuhelun syntymistä.

Tarvitaan rakentavaa vuoropuhelua osapuolten välille

Myönteiseen ja kielteiseen suhtautumistapaan liittyvät käsitykset ja perustelut ovat hyvin erilaisia. Erot koskevat niin geenitekniikan hyötyjä, haittoja, moraalista hyväksyttävyyttä kuin julkisen keskustelun rooliakin. Näkemysten erilaisuus vaikeuttaa geenitekniikasta käytävää keskustelua. Niiden parempi ymmärtäminen helpottaa keskusteluyhteyden syntymistä. Tärkeää on myös kaikkien avoin pyrkimys ymmärtää erilaisia näkemyksiä ja niiden taustoja.

Lisätietoja: tutkija Mikko Jauho, Helsingin yliopisto, sosiologian laitos, puh. (09) 191 7817, email jauho@valt.helsinki.fi (geenitekniikka lehdistössä) ja tutkija Mari Niva, Kuluttajatutkimuskeskus, puh. (09) 7726 7760, email mari.niva@kuluttajatutkimuskeskus.fi (kuluttajien, kaupan ja valmistajien käsitykset).

Tilaukset: "Riski vai tulevaisuuden lupaus. Geenitekniikkaa elintarviketuotannossa koskevat käsitykset ja julkinen keskustelu", Jauho, M. ja Niva, M., Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 5/1999. Julkaisun hinta on 16,6 €. Julkaisua voi tilata Kuluttajatutkimuskeskuksesta, PL 5, 00531 Helsinki, puh. (09)7726 7702, fax (09) 7726 7715, email arja.luoto@kuluttajatutkimuskeskus.fi.